

УДК 338.439.6

*Анастасія Сергіївна Сахненко,
аспірант кафедри менеджменту НУХТ*

ДОСТУПНІСТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

В статті основна увага приділяється доступності харчових продуктів, яка повністю залежить від держаної політики. При цьому доступність розглядається з точки зору фізичної достатності та економічної доступності, що є актуальним в сучасних умовах розвитку України. Саме така спрямованість обумовлена низьким рівнем життя населення, значним падінням рівня здоров'я нації, кризовими демографічними та політичними процесами.

Ключові слова: доступність, продукти харчування, продовольча безпека, принципи, споживчий кошик.

Постановка проблеми. *Вирішення питання забезпечення продовольчої безпеки починається із принципів її забезпечення. Основними з них виділяють: доступність, достатність, самозабезпечення, збалансованість, екологічність, якість продовольства.*

Стратегічною метою продовольчої безпеки є надійне забезпечення населення країни сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством. Гарантією досягнення продовольчої безпеки є стабільність переважно внутрішніх джерел продовольчих і сировинних ресурсів, а також наявність необхідних запасів, в тому числі резервних фондів. Фізична та економічна доступність заснована на досягненні певної рівноваги між виробництвом харчових продуктів, їх реалізацією і споживанням. А обсяг споживання харчових продуктів залежить від доходів споживачів, динаміки цін та фізичної наявності продовольства на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Питанню забезпечення продовольчої безпеки в світі присвячено велику кількість наукових та фундаментальних досліджень. Але не зважаючи на це, воно не втрачає своєї актуальності, оскільки є перетином різних галузей науки. І тому дає поштовх до формування нових наукових розробок.*

Теоретико-методичні основи формування продовольчої безпеки розглядаються в працях О.І. Гойчук, Л. В. Дейнеко, П.П. Борщевського, С.М. Кваші, П.Т. Саблука, В.Г. Ткаченко, Т.Л. Мостенської, І.В. Федулової, Н. С. Скопенко та інших.

Формування цілей. *Розгляд принципу доступності продуктів харчування в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни та поняття споживчого кошику, аналіз доходів та витрат населення України.*

Основний матеріал. *Колишній міністр сільського господарства США Ерл Бати, ще у 1975 році стверджував: „В сучасному світі є лише два справжніх види влади: влада нафти та влада продовольства. Причому влада продовольства ще більш могутня, ніж влада нафти. Саме тому найважливішим засобом нашого спілкування з 2/3 населення планети стане продовольство” [1]. Сьогодні для будь-якої країни важливим завданням є формування продовольчої безпеки.*

Актуальність проблеми забезпечення продовольчої безпеки не знижується не зважаючи на різноманітні зміни в світі, такі як наприклад зміна політичної системи, науково-технічний прогрес світової цивілізації і т.д. При цьому ця проблема має велике різноманіття аспектів для розгляду, вивчення та аналізу.

У рейтингу складеному The Economist Intelligence Unit Україна зайняла 44 місце серед 105 інших країн за доступністю для населення та якістю харчових продуктів [2]. Україна отримала 58,4 бали з 100 можливих. Для ранжирування експерти обрали індекс "упевненості в їжі": тобто, коли люди в будь-який час мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої і поживної їжі, що відповідає їх дієтичним потребам для здорового та активного життя.

Основними показниками індексу "упевненості в їжі" стали: доступність (витрати сім'ї на споживання їжі порівняно з іншими витратами), наявність (достатня пропозиція, постачання їжі в середньому на день), якість та безпечність продуктів (дотримання харчових стандартів) [3]. Для України це не позитивний показник, оскільки Україна випередила такі країни, як Таїланд, Болгарія, Перу, Казахстан, Азербайджан, Таджикистан. Проте після України в рейтингу ідуть в основному країни Африки.

З одного боку, доступність продуктів харчування - це питання не тільки і не стільки доходів населення, скільки реалізації агропромислової та економічної політик, що мають забезпечувати населення широким розмаїттям продуктів харчування за доступними цінами протягом цілого року.

З іншого, прийнято вважати, що доступність харчування визначається економічною можливістю купувати продукти харчування в необхідній кількості. В розрізі збалансованості між принципами продовольчої безпеки, доступність не повинна обмежуватися кількісними індикаторами. Ми повинні брати до уваги різноманітність раціону і насиченість вживаних продуктів харчування мікроелементами.

Так, доступність продуктів харчування може виявлятися у трьох формах. Фізична доступність передбачає наявність на споживчому ринку життєво необхідних продуктів. Економічна доступність включає фінансову можливість їх отримати. Соціальна – мінімальна диференціація у споживанні головних груп продуктів серед різних верств населення.

Тобто, доступність має включати як фізичну достатність - можливість населення купувати на ринку чи виробляти в особистому господарстві життєво необхідні продовольчі товари в кількості та асортименті, що необхідний для задоволення людських фізіологічних потреб, так і економічну доступність - доступ до продовольчих ресурсів всіх верств населення за рахунок наявного платоспроможного попиту.

Під життєво необхідними продовольчими товарами розуміють такі, без яких населення існувати не може, зокрема, які:

- 1) компенсують витрати енергії організму людини в процесі її життєдіяльності;
- 2) сприяють природному відтворенню і активному дозголіттю населення;
- 3) дають можливість забезпечити фізіологічно гармонійний розвиток дітей;
- 4) сприяють профілактиці й лікуванню різних захворювань.

Якщо фізична достатність визначається кількісною насиченістю продовольчого ринку країни, тобто обсягом пропозиції, то економічна доступність продовольства забезпечується такими чинниками: вартістю набору харчових продуктів відповідно до раціональних норм споживання по відношенню до рівня середньомісячної заробітної плати, реальної заробітної плати, доходів на душу населення, тобто рівнем доходів населення, який визначає покупну спроможність населення (табл. 1), та ціною на харчові продукти. На економічну доступність продовольства в першу чергу впливає вартість основної продовольчої сировини, що обумовлює вартість продуктів харчування. Динаміка середніх цін реалізації сільськогосподарськими підприємствами продукції сільського господарства наведена на рис. 1. Не зважаючи на позитивну динаміку зростання обсягів виробництва продукції сільського господарства, спостерігається постійне збільшення цін реалізації по майже усім видам основної продовольчої сировини, що погіршує економічну доступність продовольства для більшості верст населення.

Таблиця 1

Доходи населення України (млн. грн)

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
Дохід (всього)	894286	1101175	1266753	1407197	1529406
Наявний дохід	661915	847949	988983	1145695	1190351

Джерело: [складено автором згідно з даними 3].

Згідно з таблицею дохід населення України у 2013 році збільшився на 8,68 %, а наявний дохід у порівнянні з 2012 роком зріс на 3,89 %. При цьому наявний дохід у розрахунку на одну особу за 2013 р. становив 26 тис. 167,5 грн, що на 5,2% більше, ніж роком раніше [3].

Зростання середніх цін реалізації підприємствами сільськогосподарської продукції негативно впливає на ефективність діяльності підприємств харчової та переробної промисловості та призводить до подорожчання харчових продуктів для кінцевого споживача.

За даними Держкомстату у 2013 р., порівняно з попереднім роком, ціни на продукти харчування в країні знизилися на 2,4%. Найбільше подешевшали фрукти (на 12,0%), овочі (на 11,7%), цукор (на 7,7%), риба та продукти з риби (на 3,9%). Крім того, знизилися ціни на м'ясо та м'ясопродукти (на 1,9%), у т.ч. на свинину – на 5,6%, яловичину – на 5,1%, м'ясо птиці – на 2,4%. Також на продовольчому ринку відбулося здешевлення яєць на 4,7% та молока – на 2,2%. Водночас було зафіксовано подорожчання молочних продуктів. Так, ціни на кисломолочну продукцію зросли на 3,5%, сири – на 1,3%, сметану – на 0,8%. Динаміка цін на олію та жири мала дефляційний характер, але зниження цін було незначним і становило лише 0,4%. Серед товарів цієї групи здешевлення зафіксовано на соняшникову олію (на 1,3%) та сало (на 1,2%). Разом з цим на 5,0% подорожчав маргарин, на 0,2% – масло. У 2013 р. серед продуктів харчування зареєстровано подорожчання хліба і хлібопродуктів (на 1,1%). Так, хліб подорожчав на 4,0%, макаронні вироби – на 1,9%. Водночас на 6,8% знизилися ціни на продукти переробки зернових, і найбільше – гречані крупи (на 20,9%) [3].

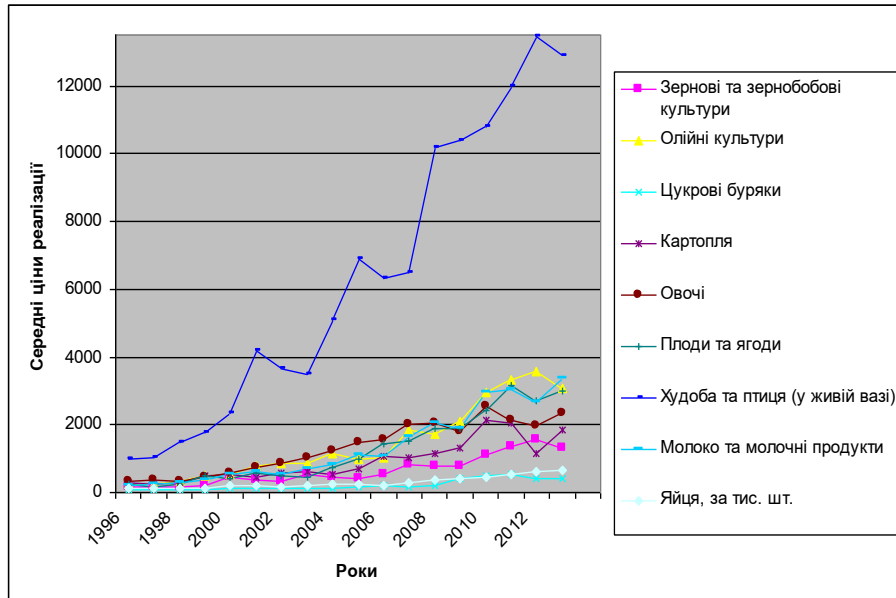

Рис 1. Середні ціни реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами (крім малих), грн. за т, розраховано за даними Держкомстату [3; 4].

Одним з якісних індикаторів, що показує збалансованість загальної фізичної та економічної доступності продуктів харчування є структура споживчого кошику.

Важливість споживчого кошика в тому, що його вартість у діючих цінах є основою прожиткового мінімуму, який згідно з Конституцією України впливає на всі види соціальних виплат в державі і є державним нормативом, що повинен використовуватися при визначенні показників соціального блоку бюджету.

Споживчий бюджет - це набір продовольчих і непродовольчих товарів і послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини [8].

Необхідно чітко розрізняти поняття "споживчий" набір та "споживчий кошик". Перша величина має на меті розрахунок рівня інфляції, саме «споживчий набір» поповниться багатьма сучасними і корисними речами - там будуть памперси, парасольки, годинники, блендери, тонометри, флешки, ноутбуки, червона ікра та інше. Друга - розрахунок прожиткового мінімуму та соціальних виплат по споживчому кошику визначають мінімальну зарплату і пенсію, нараховують соціальні виплати, врешті - планують, як країна житиме далі.

Органи державної статистики розраховують індекс споживчих цін на основі споживчого набору товарів чи послуг. Цей набір визначається Держстатом під час узгодження із зацікавленими міністерствами, відомствами, громадськими організаціями і науковими установами. Включення товарів чи послуг у споживчий набір проводиться на підставі даних щодо фактичної структури грошових витрат населення.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. N 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» затверджено набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів та набори послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [7].

Сьогодні в структурі споживчого кошику продовольчі товари становлять близько 52%. Їх набір розрахований на основі норм споживання продуктів харчування за методологією Ленінградського інституту гігієни ще в 1990 році. Якщо взяти до уваги, що процес розробки методології є ґрунтовним і триває п'ять-сім років, то можна зрозуміти: такому раціону майже 30 років.

Споживчий кошик передбачає для дорослої людини на рік 49 кг м'яса та м'ясопродуктів, тоді як реальна потреба за даними НДІ гігієни харчування на третину більша - 80 кг. Молока та молочних продуктів у споживчому кошику 155 кг, тобто на 60% менше за фізіологічну потребу людини, яка становить 380 кг. Нестача спостерігається і по всім іншим показникам окрім хлібу та хлібопродуктів, що пояснюється заміною більш дешевою складовою споживчого кошику (виробами з борошна), більш дорогих та корисних товарів (м'яса, риби, молока та ін.).

Слід зазначити, що оскільки існуючий український споживчий кошик суперечить законодавству, його можна вважати не легітимним.

По перше, відповідно до ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» набір продовольчих та непродовольчих товарів та послуг має перезатверджуватися не рідше одного разу на п'ять років. Цього не було зроблено жодного разу з 2000 року.

По друге, в 2005 році експертною комісією були схвалені нові набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, на основі яких розраховується прожитковий мінімум, відповідно до розпорядження КМ України у 2004 році. Проте у лютому 2006 року КМ України відклав затвердження нових наборів продуктів, товарів і послуг для визначення прожиткового мінімуму. Одночасно з цим доручив Міністерству економіки разом з Міністерством фінансів України із залученням експертної комісії для проведення науково-громадської експертизи наборів доопрацювати проект постанови, доповнивши його положенням щодо одночасного затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму. Доопрацювання проходить до сьогодні.

Для вирішення даної проблеми пропонується:

- розробити та прийняти окремий Закон України «Про споживчий кошик», який буде осучасненим та відповідати реальним вподобанням населення;

- на першому етапі вдосконалення споживчого кошику має проводитись на базі оновленого у 2012 р. споживчого набору, що використовується для підрахунку індексу споживчих цін та інфляції. Це дасть змогу економії витрат часу та грошових витрати, оскільки затвердження нового споживчого кошику має бути здійснено терміново.

Очевидно, що формально існуючий споживчий кошик відповідає реаліям того часу і не відовідає сучасним тенденціям в сфері харчування. Існує ряд факторів, що мають бути взяті до уваги при переписі споживчого кошику:

- зростання економіки;
- зростання ВВП;
- зміни в структурі споживання продовольчих товарів (збільшення вживання фруктів, м'яса, менше – борошна, картоплі);
- поява нових моделей харчування;
- поява нових продуктів та суттєве вдосконалення старих;

- погіршення екологічної ситуації;
- пропаганда здорового способу життя та харчування та ін.

В Україні вирішальним критерієм для включення до споживчого набору того чи іншого товару чи послуги є його частка у загальних грошових витратах домогосподарств - не менше 0,1% для продуктів харчування і 0,2% - для інших товарів і послуг. Тобто вирішальним критерієм відбору товару до споживчого кошика може теж стати його частка у загальних грошових витратах домогосподарств, а також поживний склад продуктів харчування. Таким чином до складу споживчого кошику в першу чергу входять товари, які найбільше і найчастіше споживають домогосподарства, незалежно від того, регулюються ціни на них чи мають вільний характер.

У загальній структурі сукупних витрат домогосподарств частка витрат на продукти харчування становила у 2012 році 52,0%, або в середньому 1866,74 гривні на місяць.

У багатьох країнах світу витрати на харчування становлять 10-15% сукупних витрат населення. За даними Держкомстату у 2013 році витрати на харчування в Україні склали 52% від загальних грошових витрат [3]. Даний показник значно перевищує витрати на харчування населення не тільки в розвинутих європейських країнах, але й в Росії, Білорусії та Молдові.

Ми вважаємо, що такий відсоток витрат на продукти харчування зумовлений:

- великою кількістю грошей, що обертаються в тіньовому секторі економіки України, а отже не входять в структуру споживчих витрат;
- високими цінами на продукти по відношенню до рівня доходів населення;
- ментальною рисою українців добре поїсти та ставленням до їжі.

Висновки. З точки зору доступності продуктів харчування в Україні, основними загрозами продовольчій безпеці є висока частка витрат домогосподарства на продукти харчування у структурі загальних витрат; висока диференціація витрат на харчування за соціальними групами; зростання цін на сільгосппродукцію на внутрішньому ринку; сучасний український споживчий кошик, один із якісних індикаторів збалансованості фізичної та економічної доступності харчування, можна вважати не легітимним.

На основі підвищення доступності продуктів харчування різних соціальних груп населення та за рахунок ефективного розвитку агропромислового комплексу в цілому та харчової промисловості зокрема відбувається забезпечення продовольчої безпеки в країні. Тому основним завданням на сьогодні для України є фізична і економічна доступність необхідної кількості та асортименту продовольства для усіх категорій населення, що забезпечується їх платоспроможністю, яка не ставить під загрозу задоволення інших основних потреб людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кашенко О.Л. Екологічна складова національної продовольчої безпеки. – нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / О.Л. Кашенко. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 221-223.
2. The Economist Intelligence Unit: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.economist.com
3. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Україна у цифрах: 2012 рік. Статистичний збірник. За редакцією О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України. – 2013. – 248 с.

5. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році. Статистичний збірник – К.: Державна служба статистики України. – 2013. – 377 с.
6. Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.fao.org/home/ru>
7. Постанова від 14 квітня 2000 р. № 656 київ Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
8. Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1284-12>

А.С. Сахненко

**ДОСТУПНОСТЬ ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ В КОНТЕКСТЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
СТРАНЫ**

В статье основное внимание уделяется доступности пищевых продуктов, которая полностью зависит от государственной политики. При этом доступность рассматривается с точки зрения физической достаточности и экономической доступности, что является актуальным в современных условиях развития Украины. Именно такая направленность обусловлена низким уровнем жизни населения, значительным падением уровня здоровья нации, кризисными демографическими и политическими процессами.

Ключевые слова: доступность, продукты питания, продовольственная безопасность, принципы, потребительская корзина.

A. S. Sakhnenko

**ACCESSIBILITY OF FOOD PRODUCTS IN THE CONTEXT OF
FOOD SECURITY OF THE COUNTRY**

The paper focuses on accessibility of food products, which is entirely dependent on the state policies. Thus accessibility is considered in terms of the physical availability and economic accessibility, which is actual in the present conditions of Ukrainian development. That is the thrust due to the low standard of living, a significant fall in the nation's health, crisis demographic and political processes.

Keywords: accessibility, food products, food safety, principles, consumers basket.

e-mail автора статті: Juzik_n@mail.ru